

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 76

Tilleggsspørsmålnr.

Emne: De kloke.

Oppskr. av: G. A. Lilleeng.

(adresse): Prestelv, Vadsø.

Fylke: Finnmark fylke

Herad: Nord-Varanger, Vadsø

Bygdelag: Vadsø del Nørke Jakobsdal

Gard: Prestelv.

G.nr.

Br.nr.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

Fra min bygdehistorie og manuskript berøende hos
dr. professor Asbj. Aasheim

SVAR

Bortsett fra noaider var der to slags noaidegaltzer både onde og gode hvilke sist nevnte var behjelpelige med å helbrede syke og fordrive skadelige rovdyr m.v. og andre fiender. Lappene trodde som så mange andre folk at man i sykdoms tilfelle kunde bli helbredet med besvergelser og loynde ord (ritual). For å heile et større kniv- eller økse-sår mumlet den kloke følgende: „Du jern, hat mig ikke! Jeg har jo intet ondt dig gjort. Vern huden fra å trenge inn i dette mitt sår, for her er ikke plass for frost. Jeg kluten binne skal der over.

For å stanse en blødning leste man og for å bortfjerne verk og smerter samt lege forvridninger og forstuvinger. Kraften i de frem nummende ord lå i selve troen. Alle slike legekunstner blev holdt for hellige da de stammnet fra eldgamle tider. De liknet iøvrig meget de bibelske lege måter. Blodstansningen foregikk ved benevnelsen av klientens navn og alder hvor efter man fremsa: „I den samme

Jordans flod hvor Jesus lot sig døpe, stopper jeg bløtningen i Faderens-, Sønnens- og den Helligånds navn hvortil bønner Fader-
vår blev tilføjet. Verktøyd blev helet på en liknende måte. Klientens navn og alder blev nødvendigvis nevnt, derefter munnlet den kloke: „ Dette onde fjerner jeg fra leddene, senene og nervene og legger det under denne stein og inn i jordens skjød i Faderens, Sønnens og Helligånds navn hvorefter fulgte Fader vår.

Som det fremgår av de anførte eksepl. har også lappene som andre hatt følelse av urenhet og skyld samtidig som de har vært besjelet av en medfølt trang til naturromantik der har bevirket dens slags overtro til sykebehandling. Således hjalp de sig med husråd og andre mystiske midler likesom de også stolte på hembukmakere med sine skjullede trylleformulærer. Johan Røven før århundre skifte vant et stort ry som mirakelmann i Vest og Øst-Tinnmark.

Likeoverfor barselkvinner blev ofte kjerringråd anvendt. Hvis den fødende hadde særlige vanskeligheter med å få barnet frem (bli forløst), blev hun tilholdt under press og dypt alvor å tilstå alle sine begjærde synder deriblant utroskap til hjelpekonen samtidig som hennes mann blev pålagt å bringe offer til (Sarakko) og senere i tiden til kirken. Det var votivgave i form av penge. Slike offer foregikk ennå omkring 1800 tallet og i senere tid mere skjult i kirkebøsse.

For å unngå og beskytte sig mot smittsomme sykdomme slo man tjære over ilden. Den derav dannede røyk å innhalere var god forebyggende lege middel. I mangel av trefjære

blev einerbærker brent på likende vis. Senere da dyvelsdrek blev å få røkte mange den flittig i pipen sin for bl. a. å forebygge og lindre oppstått forkjølelse (snue).

Kornadene anvendte ekstraktene sine i naturlig ly tilstand på større verksår og byld. De inntullet disse i tynn skinn og la det som omslag over bylden. Etter at materialet ^(press) var oppført, renses de såret med urinen sin. Var bylden særlig ondartet måtte en slett ikke nøye kjøtt eller blømt så lenge verk vedvarte, men kun brød og grøt i mindre mengder (dret).

Tå hudskader og brannsår blev pulverisert saueort brukt som omslag på over det skadede sted. Reinmarg helst blandet med litt tjære blev ofte anvendt som salve på sår og byld.

Mindre øienskader blev helbredet ved å strø pulverisert sukker (farin) inn i det syke øie. Fremmede legemer såsom rusk og rask bortfjernet man ved hjelp av tungen til den kloke som vrent øielokket og derefter bort stikk det raskt med tunge spissen sin.

Flodesmerter blev fjernet ved at en selv klemte, knipte og klypte med sine finger kupper pannehuden overfor neseroten inntil dette sted blev svart av daut blod. Derhos måtte en annen person ruge den svarte blodflekken en stund. Hvis man hadde et stykke knusk som man glødet og la den på det blodsvarte sted, var det bra virkning av den.

Levekster og vorter brodde en å bli snarest kvitt ve å la disse bli berørt en litt kiste eller også kirke døren.

Den sjette sans kom man i besiddelse av ved å kike gjennom nøkkelhullet eller en sprekke i døren inn i et rum hvor

der lå et lik. Man kunde derved bli synsk og foru'tseende samt anende.

Areladning med dertil spesielt innrettet jern var også almindelig blandt finnene og den fremste på det område erindres å ha vært Sigfrid Dörmanen. Like så var koppsetting flittig brukt metode av nu avdød finne kone Amanda Reiseren. Enn videre rak der ennå omkring år 1900 en finne som brente huller (sår) på de syke legemsdele for en pris av kr 2.- til kr 5.- pr hull med et velinnrettet jern. Noen har også av kreosot blanding laget og forordnet medisin mot tøring.

Av de kloke var også Storebekka almindelig kjent i Varanger - Tana. Han samlet på selvødde hunde skrotter som han kokte og laget medisin av og fylte på flasker. Det blev rost for å være en god gigtsmurning til den billige pris av kr. 5.- pr flaske. Lignende virksomhet drev også Bohaka Daniel. 7. farva kokte hunde kjøtt, spiste og drakk op kraften. Det var godt legemiddel til å bekjempe reumatisme. Katte skrotter blev likeså kokt og laget medisin av til brannår.

Man helbredet også svüll (byld) ved å gri over den med hånden hvor en froske var holdt inntil dyret hadde urineret (miget) i den.

Gultso'tt kurerete man ved å la den lidende patient svelge 9 store, kvikke lus som en lusbefengd person avstod til nevnte biemed. De skulde svelges ned sammen med brød eller et gult kaisstykke.

Avdøde Gjersen Nest- og Øst Tinnmark og nu levende Fvar Undsgård Vadso skal jeg gi opplysning om på en eventuell spørrestjema

¹⁵³⁷⁴ Kloke gubber stirret i brennevin

— OG DRAKK DET

Fallesyken skulle kureres med varmt menneskeblod under halshogging

Den nordiske folkelegekunsten avslører vår tynne kulturelle ferniss

— Menneskene går rundt og tror at vi er så voldsomt kulturelle, men skraper vi litt ned i vår nære fortid, avslører vi oss som temmelig barbariske individer, selv her i Norden, sier dagens doktorand, den svenske vitenskapsmannen Carl-Herman Tillhagen som har studert den folkelige legekunst og som

vil ha doktorgraden i Norge fordi vår forskning vel er verdens fremste på området.

— Så seint som i 1832 ble en forbryter halshogd. Da de endelig hadde fått hodet av ham, styrtet folk med fallesyke fram for å drikke «ferskt blod», noe som etter folkelegekunsten skulle være

— Fortsettes siste side —

Kloke gubber - -

- Fortsettes siste side - -

Dagens doktorand,
Carl-Herman Tillhagen.

et godt middel. Det kunne hende de syke måtte henge seg i en hesterumpe etterpå, så galloperste hesten slik at blodet ble blandet.

— Dette viser hvor tynn vår kulturelle ferniss er, sier doktoranden.

— Men går det an å ta doktorgrad på årelating og kopping, kloke gubber og vise kjerringer?

— Hva betyr ikke helse, sykdom og død for menneskene? Og hvor dype spor har ikke alle hendingene som angår disse forholdene, satt i folkløren og menneskehetens utvikling? De må sis å være interessedomnante, sykdom og helse drar til seg folks interesse som en magnet.

De kloke gubbene var ofte store psykologer, de var også flinke til å hypnotisere folk, de kunne være smarte også. De visste hvor stor betydning det har at folk tror på dem, og de visste hvor stor betydning det hadde at man var mystisk. Derfor laget de en masse krusseduller omkring sine inngrep, som nok kunne være rasjonelle nok, selv i dag.

— Legene i dag kunne godt være mer psykologer.

— Jeg savner det selv, de kunne godt være mer av denne huslegetypen som jo er en venn og sjelesørger. Men de har liten tid i dag, de kan ikke lage selskap som en klok kone eller en homøopat.

— Hvilke andre råd var det?

— Generelt kan man si at medisinen skulle være sjutusan så illeluktende, illesmakende og ellers ille på alle måter for å ta knekken på onde ånder, fan eller hvem det måtte være som brakte sykdommen. Vi har jo en rekke opptegnelser som viser at menneskets ekskrementer, blod, hoggormhoder, svoveldamper, tjære, brennevin var sterkt ettertraktet som legemidler.

Det gjaldt mumier også, en tid var de så ettersøkt av de beleste professorene uti medisin at man måtte produsere mumier. Så vi har jo vært kannibaler i Europa for ikke så svært lenge siden.

— Brennevin, smakte det ille?

— Det ble brukt, fordi det r e i v. Det skulle rive, det skulle svi, medisin skulle være hardt å ta, for det ville rive ut alle onde ånder.

Brennevin ble brukt til å se i også, den kloke gubben rørte i et glass brennevin med en kniv mot sola, så så han ned i overflaten hvem som var den onde. Så drakk den kloke gubben brennevinet, får vi tro, ihvertfall.

— Alt uvanlig hadde også evne til å lege, stålegg f. eks., noe som var brukket, skarpt eller spisst.

— Men når ikke alt hjalp, hva gjorde tidens Samuelsener?

— De beklaget ikke at de ikke hadde fulgt ritualet. Det ble jo forferdelig innviklet, man skulle passe tidspunktet, vindretning, fullmåne, dato, flo og fjøre, en rekke ord og et rituale.

— Men alt var vel forferdelig?

— Det er barbarisk å tenke på hva lidelse de kloke har stelt til gjennom tidene, hestemøkk i åpne sår, menneske-ekstremitter overalt, koking av verkfingre . . . Men det følger et lille evangelium med dette:

De kloke konene og gubbene har vist hva t r o e n og betyr. Mange er syke i dag av sjelelige grunner, magesår på en natt . . . Så hvorfor ikke?